

І В А Н Г О Н Ч А Р Е Н К О

К О Х А Н Н Я Й О Д Р У Ж Е Н Н Я

(Що потрібно
для щасливого подружнього життя)

Видання «Українські вісті»
1 9 5 9

Verlagsort: Neu-Ulm/Donau
Druck: «Ukrainiski Wisti»

І В А Н Г О Н Ч А Р Е Н К О

К О Х А Н Н Я й О Д Р У Ж Е Н Н Я

(Що потрібно
для щасливого подружнього життя)



Видання «Українські вісті»

1 9 5 9

ЗНАЧЕННЯ Й ВАГА ПРОБЛЕМИ ОДРУЖЕННЯ

Рідко трапляються щасливі подружжя. Навіть рідше, ніж, може, нам здається. За порогом родини часто-густо відбуваються родинні драми, які все частіше кінчаються розводом, сепарацією подругів. Найбільше від цього страждають невинні діти, які при цьому втрачають опіку одного з батьків, а, значить, виростають напівсиротами, щось втрачають у своєму вихованні. В чому ж причина?

Очевидна річ — цій проблемі не приділяємо належної уваги, легковажимо

її. Молодь наша (а ми, старші, в свій час так само) не має вказівок і правил, якими слід керуватися при вирішенні цієї проблеми. Проблема одруження вирішується нею випадково, при чому рішальними чинниками бувають мотиви зовнішнього чи матеріального характеру: краса, багатство або ж знатність роду. Чинники незримі; внутрішнього порядку як спадковість, удача, світогляд, розуміння взаємних обов'язків у родині, справа виховання дітей — це все здебільшого не приймається до уваги або ж йому не надається належного значення. Тим часом зовнішність скоро втрачає свою привабу, а виступає істотною в людині — її внутрішній зміст. Рідко коли (бож випадково) одей внутрішній зміст подругів гармонійно погоджується. В більшості цього нема, а тому й маємо родинні драми.

Буває й таке, що на одруження дивляться з позицій егоїзму, цебто хочать мати родину для себе, для своїх власних вигод. Забувають при цьому, що в родині слід жертвувати особистими інтересами для дітей, для других. Отже в родині повинен панувати альтруїзм. Це природна річ. Тому егоїстичні натури можуть зазнавати розчаровання, бути незадоволеними. Отже егоїсти кепські партнери в родинному житті.

Проблема вдало підбраного подружжя має як соціологічне, так і педагогічне значення. Щасливе одруження є першою підставою доброго, повновартісного виховання дітей. Радісне й світле дитинство дає зарядку любовного тепла й доброзичливості людині на все життя. Так оптимістично настроєна людина випромінює потім свій оптимізм навколо себе в громадському житті. Поширюючись далі, це дає добре впорядковане всенациональне життя на роду.

Отже тільки вдало підбрана родина є підставою добре впорядкованого національного життя. Тому на цю проблему мусимо звернути пильну увагу.

КОХАННЯ

«Любов не може бути шкідливою, аби тільки вона була любов'ю, а не вовком егоїзму в овечій шкірі любови.

Статеві потягнення єсть творчі потягнення, які тільки в примітивних натур виражаються тваринною похоттю.» Л. ТОЛСТОЙ

(«Шлюб і статева любов»)

Спокійно розвивається дитячий організм до пори юнацтва. За цей час дитина переважно приглядається до ото-

чуючого зовнішнього світу, збагачуючи свою пам'ять враженнями з нього. Але ось у 13—14 років настає т. зв. переходовий період. Дитина поволі робиться дорослою. При цьому виявляються біологічні зміни в організмі: він помітно росте, міняється голос, а головне — вперше прокидаються і починають діяти статеві залози. Оце вони, власне, й спричиняють оці зміни. Але не тільки зміни фізичного порядку несе з собою статеве досягання. Ще значніші зміни настають у психіці: спокійні до того діти стають неврівноваженими, дразливими, навіть бувають нахабними або ж впадають у меланхолію, песимізм. Помічається підвищена чутливість і активність організму взагалі. Психолог М. Гладкий каже: «В цей період спостерігаємо гострість вчування, тонкість і підвищеність приймань так, неначе людина стала зразу чутливішою, ніби загострилися всі її почуття і, що особливо важливо, підскочила активність усього організму, підскочила навіть до такої міри, що цей останній (організм) тепер реагує часто більш енергійно, ніж того можна було б сподіватися на звичайних підставах психології у нормальної людини. Чуйність, тонкість почуття й активність — це

три головніші моменти юнацької психології.»*)

Отже у психофізичній істоті юнака чи юнки відбувається складний процес росту, внутрішнього досягання. Збуджені статеві залози надають підвищеній чуттєвості еротичного забарвлення. Пробуджений статевий інстинкт діє в двох напрямках: з одного боку підсвідомий потяг до осіб іншої статі, прояв хтивости, а з другого — підвищена чуттєвість може значно посилити благородні прояви юнацької душі. Помічається загальний нахил до ідеалізації, змагання до ідеалів, витворених активністю уяви. На все, що оточує юнацтво, дивиться воно крізь рожеві окуляри любовного чуття. Для виховання дуже важно є слідкувати й знати оці переживання юнацьких душ, щоб уміло використати їх для зміцнення благородних залогень людського духа. Через те, що ця нова сила діє в двох напрямках, тут криються великі небезпеки юнацького віку. І тому потрібне вміле керівництво виховника. Бож недосвідчене юнацтво може всю свою увагу і силу нового чуття зосередити якраз на першому напрямку хтивости. І тоді нездорова уява еротичних переживань

*) Журнал «Світло», Кн. 4. 1913 р.

може довести недосвідчене юнацтво до розпусти, страшної розпусти, яка лягає брудним тавром на все життя і знищує навіки такі святі речі, як повага до жінчини, цнотливість душі й тіла і чистота фантазії. Крім того, статеве передчасне життя такого ще недорозвиненого фізичного організму скоро знесилює його, як ті молоді дерева, що під непомірною вагою ранніх овочів часто ламаються і ніколи не дають такого розкішного овочу, як повна сили рости. Так само й плід недорозвинених фізично організмів буде кволий, слабосилий.

Слід усвідомити те, що пора статевого досягання, а разом з тим і збудження любовних переживань, — це є підготовчий період до одруження, а значить до продовження роду. Це є загальний закон природи. Щось подібного спостерігаємо й у тварин та рослин. Прикрашування в певну пору деяких тварин або зазивні співи птахів, також квітування рослин — все це служить тій же цілі запліднення й продовження роду й виду.

Тій же цілі служить і чуття кохання у людських істот, що прокидається й наростає разом із досяганням статевих залоз.

Я позволю собі навести тут думки ві-

домого російського педагога й мислителя Пірогова на цю тему. У першому листі до своєї нареченої в 1850 р. він пише: «Любов у своїй суті єсть одно тимчасове чуття. Вона властива одній порі життя. Природа призначила це чуття для відродження й оновлення (продовження роду). Тварини й квіти прикрашуються для чогось подібного з нашою любов'ю тільки на певний час. Якої ж витривалости, постійности можна вимагати від чуття, призначеного для однієї цілі, що минається й проходить? Тобі хотілося б щоб вона була вічна й незмінна, але повір, тоді вона перестав бути тим, чим вона є.»*)

Ці роки юнацького віку важливі тим, що тут уперше вирішуються й кладуться підвалини статевої моралі. Це надто важливий і відповідальний момент, який вимагає пильної уваги з боку виховників.

Під кінець юнацького віку (18—20 рр.) наступають зацікавлення соціальним життям. На вирішення питань співпраці з іншими, громадського служіння так само має вплив статева стихія. Бож це в найбільшій мірі властиве юнацтву не задовольнятися особистим тільки

*) Про любов і призначення жінки-матері. Голос мінувшого. 1915. Т. 4—6.

щастям, а бажати щастя з усіма, щастя всім, вірити в життя і в людей, ідеалізувати їх. Отже в цей час, головним чином, виробляються основи громадського світогляду і закладається програма усього життя.

Відомий наш педагог К. Ушинський про юнацький вік каже так: «Ми вважаємо період від 17 до 22 року (юність) самим вирішним. Тепер якраз завершується період утворення окремих уявлень і, якщо не всі вони, то значна частина їх групується в одну сітку, досить широку, щоб дати рішучу перевагу тому чи другому напрямку як у думках людини, так і в її характері. Якщо якась висока ідея або благородна страсть керували в цей час остаточним формуванням матеріалу в уяві, то багато ще може бути направлено: багато облудних чи брудних асоціацій дитинства будуть відкинені; із багатьох маловартних у моральному відношенні виплететься щось високе і, нарешті, розумні й благородні устремління візьмуть гору. В огні, який отриває й оживляє юність, відливається характер людини.»**)

Із сказаного вище можна зробити та-

**) Людина як об'єкт виховання. Ч. 1. Розд. XXX.

кі педагогічні висновки щодо умов статевого досягання юнацтва. Цей процес повинен відбуватися без зосередження на ньому уваги юнака чи юнки. Така увага буде підсилювати хтивість і розпалювати уяву, з якими буде не під силу боротися молодому організмові. Треба залишити природі виконувати цей процес поза нашою увагою. Увагу ж і нову збуджену енергію слід звернути на інші зацікавлення й заняття, як різного роду спорт, музика, співи, різна громадська робота в товариствах чи клубах тощо. Слід оберегати юнацтво від лектури з еротичною тематикою, а особливо від порнографії.

Значення для людини нормального здорового розвитку статевих залоз можна бачити на прикладі М. Гоголя. Його біограф професор психіатр В. Чиж стверджує, що Гоголь мав недорозвинені статеві органи. «Коли статеве досягання закінчується так недосконало, що молода людина цілком або майже не здатна до статевого життя, то просто органічно і свідомо вона не може не страждати, не бути пригнобленою», — каже він.*) А це позначається на ставленні до інших і виражається у мізан-

*) «Хвороба Гоголя». Вопросы філософії і психології. 1903 р.

тропії. Таким мізантропом був і М. Гоголь. До того ж він родився, коли його метері було 15 років. Недорозвинений організм матері, а також спадкові хвороби батька спричинили те, що вже в 40 років життя Гоголь мав знесилений старечий організм.

ОДРУЖЕННЯ

У природі людини заложено стремління до вічності, до продовження свого роду. Цей закон природи виявляється в почутті кохання юнацького віку, хоч ціль його тоді ще не усвідомлена. В одруженні ж виступає свідоме стремління до родинного життя, до продовження роду й збереження сутности свого роду. Цілком природно, що батьки хотіли б мати своїх дітей у повному здоров'ї як у фізичному, так і психічному розумінні. Але не всі усвідомлюють і мало хто над тим задумується, що стан здоров'я дітей у великій мірі залежить від успадкованих властивостей батьків, які передають їх далі наступним поколінням у різноманітних комбінаціях. Значення такого нематеріального спадку надто велике, тому слід до нього поставитись з усією серйозністю. Німецький учений Плате говорить про

це так: «Чи ми вродливі, чи ні, чи довго зберігаємо на своїй голові волосся, чи рано лисіємо, як довго ми живемо, чи наша вдача весела, чи, навпаки, ми переважно сумуємо й хникаємо, чи природа уділила нам великі таланти, чи тільки можемо захоплюватися талантами других, — усе це залежить не від нас, не від нашої доброї волі, а від будови й складу тієї непомітної спадкової маси, яка колись була в статевих клітинах наших батьків.»**)

Ще можемо бачити вагу спадковости ось із таких прикладів. Професор Петроградського університету Ю. Филипченко у праці «Що таке свгеніка» каже, що «в одному науковому дослідженні розглядається доля нащадків двох рідних сестер, серед яких (нащадків) нераз траплялися шлюби у близьких спорідненнях. Обидві ці сестри, як також їхні батьки, були цілком здорові, але вже в першому поколінні їх нащадків трапився один випадок божевілья. У третьому поколінні було вже 5 божевільних і 2 глухонімих, у четвертому — 9 божевільних, 3 ідіоти і 2 глухонімих і, нарешті, у п'ятому поколінні, яке складалося із 22 членів, було 5 божевільних, 5 ідіотів, 3 слабо-

**) За Ю. Филипченком — «Що таке свгеніка».

умних і 3 глухонімих, цебто дві третини цього покоління були ненормальні з тяжкими психічними ушкодженнями.»

Другий приклад, — доля нащадків однієї власниці притону, яка до того була ще гіркою п'яницею. Це було в Англії. Вмерла вона 1827 р. «За 75 років кількість її нащадків, цебто дітей, онуків і правнуків, досягла 800 осіб. Але що ж: щонайменше 700 із них були раз чи й більше покарані судом (очевидно за різні злочини), 37 було засуджено на смерть, 342 були п'яницями і 127 — проститутками. Звичайно, — додає автор, — було б багато краще для суспільства, коли б ця жінка взагалі не мала жадних нащадків.» Ось які трагічні наслідки дає нездорова спадковість.

Тож молоді люди, що мають намір одружитися, повинні добре взаємно себе перевірити, а також і попередні покоління роду: батька, діда, прадіда і т.д. як по мужській, так і жіночій лінії. Взаємоперевірка молодих подрутів повинна встановити, до якого типу характерів вони належать — до екстравертованого чи інтровертованого; потім — переважаючий темперамент у того й другого; переважаючі устремління — егоїзму чи альтруїзму; тип вдачі — добродушний, честолюбний чи лицемірний. При цьому слід пам'ятати, чим біль-

ше спільного й тотожного вони будуть мати у своїх характерах, тим кращі вигляди будуть на щасливе, згідливе подружнє життя.

Перевірка ж попередніх поколінь у родах чоловічому й жіночому повинна виявити стан здоров'я їх, особливо психічних властивостей: чи не було спадкових хвороб, чи не було явищ дегенерації, алкоголіків, моральний стан їх тощо.

Кожна особовість відзеркалює в собі властивості свого роду. Але за законами спадковості не всі вони виявлені: одні будуть у наявності в даній особі, а інші можуть перебувати в скритому стані і проявитися в наступних поколіннях. Ось чому у здавалося би здорових батьків можуть бути діти з певними чи то фізичними чи психічними вадами: ці вади були в когось із батьків у скритому стані.

Спадкова передача добрих чи злих властивостей організму базується на твердо вкорінених привичках і нахилах нервової системи, яка успадковується дітьми разом із тими нахилами. Наш педагог К. Ушинський щодо цього наводить слова французького фізіолога Люїса. «Як би це не було трудно пояснити, — каже він, — але нема більш безсумнівного, як те, що привички,

твердо усталені, можуть бути передані спадково, як і всяка нормальна схильність.» Для доказу цього у нього наведено стільки фактів такої спадковості і в людях і в тваринах, що сумніватися не можливо. «Тільки спадковістю нервових привычок можна уяснити собі спадковість людських характерів... Нахили пояснюються тим, що душа наша постійно вимагає діяльності і в той же час діяльності легкої, без перешкод. Таку легку діяльність доставляють привычки, коли нерви спонукають діяти по старих проторених слідах.»*)

Ці твердження наукових авторитетів мають для нас велику цінність. Бо коли властивості, що передаються у спадок дітям, є наслідком закорінених у нервовій системі привычок, то звідси робимо висновок, що з тими успадкованими вадами можна боротись. Боротьба буде полягати в тому, що спроквіло треба виробляти нові привычки, позитивні, які будуть оздоровлювати організм. Нелегка це річ власного психічного переродження, але можлива. Вона вимагає постійної й настирливої уваги до себе, до свого поступовання. Це є шлях оздоровлення роду, і це повинно бути свя-

*) «Людина як об'єкт виховання». Т. І. Розд. XIII—XIV.

тим обов'язком батьків перед наступними поколіннями. Не про матеріальний спадок слід думати й турбуватися, а про благородні властивості душі людської й їх то передавати майбутнім поколінням.

Одруження молодих людей — надто важлива життєва проблема. Тому вирінає питання, хто вирішує справу підбору молодих подругів і хто відповідає за наслідки його? У модерних наших часах переважає погляд, що це справа виключно молодих подругів, що батьки не повинні вмішуватись у цю справу. Не є правильний такий погляд. Ціль одруження, як знаємо, є продовження роду. Молоде подружжя буде тільки окремих кільцем у цьому довгому ланцюгові. Питання добробуту цілого роду стосується не тільки даного кільця (подружжя), а й інших, передовсім батьків. Справа тільки в тому, яку роль мають при цьому батьки. В старих часах їм належала вирішна роль, і вони часто цим зловживали, вирішували долю молодих, не рахуючись з їхнім чуттям. Це дві крайності — і деспотизм у давніших часах, і непризнавання права батькам у сучасності, й обі ці крайності не є правильні. Цілком природно, що молоді подруги будуть керуватися при вирішенні цьо-

го питання переважно своїм чуттям і бажанням, тоді як батьки — велінням здорового глузду й життєвого досвіду. Найкраще рішення — це синтеза обидвох таких чинників. Як знаємо, і наш геніяльний Шевченко був проти деспотизму батьків, залишаючи їм ролю добрих і розумних радників, і зобов'язуючи молодих слухати їхніх рад.

РОЗУМІННЯ РОДИНИ

Звичайно під родиною розуміють наявність фізичних складників її — батько, мати й діти. Але це ще не все. Бо коли нема між ними духового споріднення, то вони можуть бути взаємно собі чужими. Подружжя повинно бути природним союзом двох істот, які взаємно доповнюють себе відмінностями мужського й жіночого первнів людського роду. Такий союз повинен бути перш за все духовною єдністю, в якій нема принципового питання, хто є старший, бож цей союз є (повинен бути) синтезою двох первнів, які визначають ролі й обов'язки в родині кожного з подругів. Духова єдність у родині створює атмосферу тепла, інтимної близькості, ласки, любови й радості для всіх членів її. Без такої атмосфери не може бути доброго виховання дітей.

Родинне тепло, любов і радість дають зарядку цих властивостей на все життя людині. Це стверджують як психологи, так і педагоги. Ось А. Макаренко в «Педагогічній поемі» ч. II каже: «Людина не може жити на світі, коли перед нею в житті нема нічого радісного. Справжнім стимулом людського життя є внутрішня радість. (266) Тільки той, хто в дитинстві утратив родину, хто не має із собою жадного запасу родинного тепла на довгий життєвий шлях, той добре знає, як іноді холодно становиться на світі.» (325)

Те ж саме стверджує й сучасний німецький педагог Ф. Шнайдер. «Без любови не може бути успішного виховання, — каже він. — Маленька дитина, яка в перші роки свого життя не мала інтимного любовного зв'язку з людиною, яка ходить коло неї, в своєму розвитку лишається позаду, недорозвиненою. Багато нервозів дитячого й юнацького віку мають причиною брак любови до дітей у перших роках життя.»*)

Другою важною рисою добре впорядкованої родини повинно бути почуття свободи для всіх членів родини. Укра-

*) «Вступ до наукової педагогіки». Стор. 99.

інська родина, згідно нашої національної ідеології, повинна бути школою демократизму. Родинний демократизм означає розвинене чуття власної гідності, взаємощанування й свободу висловлення думки для членів родини, в тому числі й дітей в міру їхнього розумового дозрівання. Але свобода не повинна вести до свавільства й безладдя в родині. Іноді так розуміють демократизм — як хаос і свавільство (в науці Донцова і Липинського). Це хибне розуміння. Разом із почуттям свободи слід прищеплювати дітям пошану й обов'язковість підлягання авторитетові батьків, особливо голові родини — батькові. Тим більше не повинно бути свавільства з боку батьків, лише тільки доведена слухність вимог і рішень. Ось так, з одного боку прищеплення чуття людської гідності, свободи й взаємощанування, а з другого — усвідомлення кінечності дисципліни й правопорядку — ось так повинні виховуватись діти у впорядкованій родині.

УМОВИ ЩАСЛИВОГО, ЗГІДЛИВОГО РОДИННОГО ЖИТТЯ

Можемо загально ствердити, що спільність інтересів й єдність у думках та поглядах зближає людей і робить їх

спілкування легким та приемним. Навпаки, розбіжність у думках і поглядах — роз'єднує й відчужує взаємно людей. Тож чим більше спільного й тотожного буде в поглядах і характерах подружжя, тим більше гарантії на щастя подружнього й родинного життя.

Спільність або тотожність характерів подружжя стосується основних типів характеру, темпераментів та типів людської вдачі. Розрізняють два типи характерів: інтровертований та екстравертований. Інтроверт є складне латинське слово. «Інтро» значить — всередину, а «верт» — звернення. Отже інтровертований характер означає людину, яка живе переважно своїм внутрішнім життям. Свої чуття, бажання й зацікавлення вона переживає сама, внутрі себе, мало виявляючи їх іншим. В основі цього характеру лежить меланхолійний темперамент з його нахилом до самоаналізи й самозаглиблювання. Така людина любить самотність і ніяково почуває себе в товаристві інших. Любить займатися науками, літературою, розробляє плани, проекти, різні теорії тощо. Створює таким чином свій власний внутрішній світ, в якому радо замикається. Інтроверт дуже чулий на найменші образи і тяжко переживає їх,

посилюючи гнітючий настрій зосередженням уваги на такій образі.

Другий тип, екстравертовий, є протилежний першому. В основі екстраверта є сантвінічний темперамент. Люди цього характеру не люблять самотності й не заглиблюються у свої переживання. Вони люблять товариство, своєю появою в товаристві оживлюють його, підносять настрій. Тому екстраверти мають до себе симпатію інших. Так само й вони ставляться до других легко, з довір'ям. Мало звертають уваги на образи, не переживають їх глибше, бо зовнішні враження взагалі не лишають у них глибших слідів. Легко сходяться з людьми і мають багато приятелів та добрих знайомих. У подружжі люди з цим характером можуть бути щасливі, але тоді, коли обидва партнери посідають його. Коли ж в подружжі сходяться протилежні характери — інтровертований і екстравертований, — то це може бути справжньою катастрофою родинного життя.

Літературним прикладом такого подружжя з різними типами характерів можуть бути батьки письменниці Галини Журби, як вона подає це в останній своїй праці «Далекий світ». Батько належав до інтровертованого типу, а мати — екстравертованого. «На цьому тлі,

— каже авторка, — виникали у них часті непорозуміння. Найчастіше причиною до того була мамина безпосередність, її весела вдача.» (61)

Тут же письменниця вдало підкреслює й виховне значення отих непорозумінь між батьками. «Ця незгідливість між ними омрячала все моє дитинство. Я сильно переживала, мучилася від найменших років, коли могла вже спостерігати ті речі. Жаль матері й непомилішність батька роздвоювали мене.» (61)

Другою характерною рисою людської вдачі є темперамент. Розрізняють їх чотири: сангвінічний та меланхолійний, в основі яких переважає чуття; потім — холеричний і флегматичний, в основі яких лежить воля, здатність до чину. Темпераменти безумовно успадковуються при народженні і вже в 7—10 рр. визначаються. Вивчення людини слід починати з визначення її темпераменту.

Отже люди, в яких переважає сангвінічний темперамент, реагують на подразнення швидко, легко, але не глибоко. Враження швидко проходять по поверхні свідомості, не залишаючи там глибших слідів. Сангвінік може всім цікавитись, але нічим не зацікавлюється глибоко й надовго. Він легко сходиться з людьми, але так само легко й

розходиться. Дружба його непевна й нетривка. Це переважно, люди т. зв. веселої вдачі.

Протилежні риси мають меланхоліки. Це є люди сильних і глибоких переживань. Реагують на подразнення поволі, але глибоко й тривало. Меланхолікам властиво зосереджувати свою увагу на нових враженнях навіть позасвідомо, ніби якась внутрішня сила спонукає їх до цього. Отже меланхоліки живуть переважно своїм внутрішнім життям, заглиблюючись у свої почуття й переживання. Нелегко вони сходяться з іншими людьми, обережно вибирають собі приятелів, зате у дружбі вірні і стійкі.

Темпераменти, в основі яких переважає чин, стремління діяти, є холеричний і флегматичний. Різняться між собою темпами і силою реакцій. На одне й те ж подразнення холерик реагує бистро й глибоко, флегматик — поволі й слабо. Холерик рішуче й наполегливо виконує свої рішення й бажання, мало рахуючись з іншими. Він енергійний і агресивний, а тому може попадати в конфлікт з іншими.

Флегматик надто повільний і врівноважений. Приємні й неприємні враження мало його хвилюють. Усе робить з повагою й розмислом, на все має час,

тому наперед може все докладно обміркувати. У праці своїй наполегливий і послідовний, а тому може мати кращі успіхи, ніж особи інших темпераментів.

Рідко трапляються люди, що мали б якийсь один чітко виражений темперамент. Здебільшого буває схрещення різних темпераментів, і це добре, бо негативи одного можуть урівноважуватись другим. Наприклад, у холерико-меланхоліків агресивність їх може врівноважуватись глибоким чуттям.

Значення подібності чи відмінності темпераментів у спільному житті потверджується таким прикладом. Я є холерико-меланхолік. На фабриці доводиться працювати з кимсь удвох коло вагонетки, переводячи її від одного конвеєра до другого. І ось коли цю роботу виконуємо з товаришем, у якого також переважає холеричний темперамент, праця проходить однозгідно, легко, навіть приємно. Але часом цю роботу приходить виконувати з іншим, у якого помітний флегматичний темперамент. Я скоро хапаю вагонетку й тягну її, куди слід, а флегматик лише поволі слідує за нею. Я доконую роботу за себе й за нього. Щоб цього уникнути, я мушу стримувати себе й перейти на його темпи. Це також неприємно. В обох випадках зайва витрата

енергії: в першому — на роботу за товариша, а в другому — на затримання природного мені темпу. І те й друге неприємне, і це виявляється в наростанні чуття неприхильности до товариша флегматика.

Крім типів характеру та темпераментів, розрізняють іще людей по типах вдачі, як їх визначає російський педагог Лесгафт. Є три основні типи: лицемірний честолюбний та добродушний. Лицемірний та честолюбний типи є негативними і мають дещо спільне. В основі їх лежить переважаюче чуття егоїзму. Як правило, вони не виділяються якимись обдарованнями, але мають претенсії грати помітну роль в суспільстві. До цього йдуть різними шляхами. Лицемірний запобігає перед вищими й відомими людьми, хизується оцим товариством вищих і гербує нижчими. Не любить праці, не здатний до глибших міркувань і аналізу, але може схоплювати зовнішність, поверховість, форму, а не суть явищ. Характерним для цього типу є хитрування, щоб прикрити свою внутрішню беззмістовність і використати інших.

Головне для честолюбця — відзначити себе й вивищитись понад звичайний рівень. Пересічно обдарований він любить блиснути мудрим словом чи запо-

зиченою ідеєю, якоби власними. Це тип мстивий і злорадний, чужі невдачі його тішать, а сльози не зворушують. Не маючи внутрішнього змісту, який виділяв би його понад пересічність, стремить виділитись зовнішністю. Тому уважний до свого одягу, до своїх манер.

В суспільному житті ці типи не здатні ідейно служити громаді, бо в центрі їх зацікавлень є власна особа і свої егоїстичні інтереси.

Нарешті добродушний тип. Цей тип до деякої міри протилежний першим двом. Коли для перших перевагу має зовнішність, форма, то добродушний намагається збагнути внутрішню суть речей і явищ. Любить заглиблюватись, аналізуючи їх. Мало звертає уваги на свою зовнішність і не любить виставляти себе на показ. Любить поволі й спокійно займатися ділом і сам собою розпоряджатися. Має розвинене чуття власної гідності. Ставиться до інших відповідно їхніх внутрішніх якостей, не роблячи вибору між знатними й звичайними. Люди цього типу бувають добрими громадськими робітниками, служать громаді чесно й ідейно.

Знов підкреслюю: подібні типи в подружжя легше будуть між собою порозуміватись, між ними буде більше згідливості.

Проблема щасливого подружнього життя давно вже цікавила й цікавить мислителів, педагогів і психологів. Я позволю собі навести думки щодо цього відомих російських педагогів Л. Толстого та Н. Пірогова, як також сучасних американських психологів проф. Бруджіса, д-ра Котреля й д-ра Валліна з університету в Чікаго. Ці думки допоможуть нам глибше усвідомити суть подружнього життя й родинного добробуту.

Лев Толстой каже: «Для того, щоб подружжя було щасливе, треба, щоб між ними була згідливість. Для того ж, щоб була згідливість, потрібно, щоб вони, чоловік і жінка, цілком однаково дивились на світ, однаково розуміли життя, мали однаковий світогляд. Але це так рідко може трапитись, як те, щоб один лист дерева покривав другий (був його копією). Тому, що цього нема, то єдина можливість згідливості, а тому й щастя, полягає в тому, щоб один із двох підчинявся другому. Й ось тут головна трудність: людині з вищим розумінням (світоглядом), не дивлячись на все бажання, не можна підкорити його (світогляд) нижчому.

Для щастя, для дійсного блага подружжя й дітей, щоб не було роз'єд-

нання й зварки, потрібно тільки одно: одному з двох покоритись.»*)

А ось що думає з цього приводу славнозвісний Н. Пірогов. «Я хочу, щоб моя дружина послутовувалась у своїх міркуваннях моральним інстинктом. Потім вона повинна бачити в своєму чоловікові авторитет — довір'я до його життєвого досвіду й благочинності. Без авторитету нема жадного морального зв'язку між учителем і учнем, між батьком і сином, між чоловіком і жінкою. Коли учень не має до мене довір'я, я йому більше не вчитель; коли мій син не вірить у правдивість моїх тверджень (настанов), я для нього більше не батько; якщо моя дружина не вірить у справедливість моїх поглядів і міркувань, я для неї не чоловік.

Ти скажеш, жінка повинна бути другом, а, значить, рівною чоловікові. Так, але так же, як справжній учитель і учень повинні бути самими вірними й безкорисними друзями як у певній порі таке дружество в'яже батька з сином; точнісінько так же повинні бути друзями чоловік і жінка. А якраз оце то дружество і базується з одного боку на певності авторитету з непогрішими-

*) Л. Толстой. «Шлюб і статеві любов». Стор. 42.

стю вчителя, батька й чоловіка, а з другого боку воно базується на любові й повазі до добродійности благочестя, яке ми знаходимо в учневі, синові, дружині.

Ця добродійність благочестя і єсть самий тривкий, святий і непорушний зв'язок, який об'єднує вчителя з учнем, батька з сином, чоловіка з жінкою. І Святе Письмо і закони добре організованого суспільства говорять нам те ж.

І я тільки тоді відступлю своє право на авторитет як чоловік, батько й учитель, коли внутрішня моя свідомість мені скаже, що я негідно виконую моє покликання.

Як справжній батько, який піклується про моральний стан майбутнього покоління, я повинен доручити своїй жінці початкове виховання моїх дітей. Чи можу й чи повинен я бажати чогось іншого в цьому вихованні, як не того, щоб мої моральні переконання, моя релігія були передані моїм дітям. Значить, я повинен бути певен, що мати їх (дітей) сама поділяє ці мої переконання, погоджується зі мною в самій потребі поглядів, щоб вірно й прямодушно виконати мої доручення. Вона повинна бути в навчанні моїх дітей.

Від неї я не повинен крити моїх хиб

і слабостей, повинен приймати й її поради, коли вони будуть не наперекір моїм переконанням. Але мої хиби й слабості повинні бути для неї не на висміювання й не на докори.»*)

Цікаві також висновки американських психологів. Вони цікаві для нас тим більше, що зроблені на підставі досліджень сучасного стану подружніх взаємовідносин. Вищеназвані психологи Чикагського університету вибрали для своїх досліджень 666 зразкових подруж і з ними держали зв'язок впродовж кількох років. На досвіді цих 666 подруж психологи прийшли до таких висновків: «Хоч рівноправність жінки повинна бути правилом у модерному подружжі, все ж завданням передусім жінки є пристосовуватися й вирівнювати непорозуміння та конфлікти.

Товариський, доброзичливий для світу темперамент належить до найважливіших передумов щасливого подружжя. При звернених у себе, замкнених, егоїстичних вдачах вигляди на щастя в подружжі далеко менші.

Що більше виховання й освіти мають обоє подруги, то більші вигляди на щастя в їхньому подружжі.

*) «Про любов і покликання жінки-матері». Голос мінувшого. 1915. Т. 4—6

Найщасливіші подружжя тих людей, що мали також щасливе дитинство.

Коли подруги не можуть зжитися і не чуються добре в першому році подружжя, здебільша і в дальших роках це не вдається.

Діти здебільша загострюють подружні незгоди, а не зменшують їх.»

Ці психологи подають таких 5 типічних прикмет щасливих подруж.

1) Зростаюча і все глибша любов. Це почування — це зовсім щось інше, як блаженне закохання «першої любови». Тільки дуже мало з 666 зразкових подруж покликувалися на такі молодечі мрії. У великої більшості молодече кохання не тривало довго. Перша любов ще зовсім безкритична, повна ілюзій. Щойно пізніше, коли заговорить також розум і досвід, прив'язання однієї людини до другої стає таке сильне і відпорне, що може безпечно перетривати всі життєві бурі.

2) Духова залежність. Все, що одне переживає без другого, відчувається як неповне, недосконале. Подруги ніде не чуються так добре, як поблизу себе, чи коли розмовляють, чи коли разом мовчать, чи коли віддаються іншим зайняттям. Кожне відчуває турботи другого сильніше, як свої власні, а піс-

ля суперечки відчуває потребу першому промовити слово на перепрошення.

3) Гармонія темпераментів. Існують два основні типи людей, звичайно, з більшими або меншими відхиленнями. Одні знаходять своє щастя у зрівноваженому, устаткованому переглядному житті, інші неспокійні, а одностайність робить їх нервовими. Вони мають сильну потребу зміни, в їхньому подружжі мусить завжди щось діятися. Отже, коли зустрінуться й поберуться два «спокійні» типи, здебільша все йде добре; і так само, коли поберуться два «неспокійні». Але «спокій» і «неспокій» в одному подружжі веде часто до смутку й частої гострої «виміни думок».

4) Домашність. Коли жінка так занята працею по званню, що може тільки доривочно віддавати себе домові й родині, то вже наперед можна передбачити в родині багато турбот. Також для чоловіка грає велику роль, чи дружина може повністю посвятити себе родині, чи мусить іти на працю. Упорядковані, спокійні обставини дома мають великий вплив на щастя подругів.

5) Віра у стійкість подружжя. Одне одному вірить насліпо і твердо переконане, що в добрих чи злих часах вони завжди будуть разом. З цього непохитного довір'я виростає велика вну-

трішня певність і спокій. Кризи і труднощі бачать тоді подруги із певної означеної перспективи: «Навіть, коли б було ще раз так зле, ми це переможемо, бо нас двоє.»*)

Я навмисне навів тут довші цитати з висловлювань двох російських геніїв і сучасних американських психологів. Цікаво, що всі вони сходяться в одному, а саме, що «завданням передусім жінки є пристосовуватися й вирівнювати непорозуміння та конфлікти» родинного життя. Важко також те, що люди добродушного типу, цебто альтруїстичні заложення становлять «найважливіші передумови щасливого родинного життя», тоді як егоїстичні нахили зменшують вигляди на щастя.

ПРИЧИНИ РОДИННИХ НЕПОРОЗУМІНЬ І РОДИННИХ ДРАМ

В попередньому розділі говорилося про умови доброго, щасливого співжиття у подружньому стані. Але то ще не все. Добре співжиття залежить іще від розуміння ролі й обов'язків кожним із подругів у родинному житті. А ці ролі й обов'язки визначаються природними психічними особливостями кожного з них.

*) «Народна воля». Ч. 18 за 2. травня 1957 р.

Це є річ цілком природна, що мужчина посідає більшу фізичну силу, має більший гарт і витривалість. Саме слово «мужчина» свідчить про те, що він повинен бути мужнім, а це вже є риса духового порядку. Одним словом, мужчина, чоловік у родині є втіленням сили і фізичної і сили характеру. Він є представником родини назовні і ніби захисником її від усяких зовнішніх небезпек. Маючи більше стосунки із зовнішнім світом, він повинен мати розвинутий інтелект, бо в першу чергу потрібен він у тих стосунках. Коли він усе це має й ролю свою виконує добре, набуває потрібного авторитету. Такий авторитет — то є признання й довір'я до його досвіду й здатностей чинити на добро своїй родині. Будучи втіленням сили як фізичної, так і духової, чоловік не тільки представляє родину назовні, а й добуває матеріяльні засоби на прожиття її. В цих стосунках із зовнішнім світом приходиться йому вести боротьбу за інтереси свої й своєї родини, мати часом неприємності й невдачі. Тож так важно йому, голові родини, знаходити в себе дома тихий, спокійний затишок, де ласка й тепло дружини й дітей розпружують нап'яті в боротьбі нерви й дають зарядку на дальшу боротьбу. Згадуваний уже Н. Пірогов у

листах до своєї нареченої писав: «Згадай, мила подруга життя, згадай, що твоє покликання є також заспокоювати твого друга. Підтримуй же його, оживляй надхненням його душу...

Дружина може бути матір'ю чоловіка. Є чуття в моєму серці, які слід зігріти, беретти, які треба пестити, як немовля...

Мати в чоловікові батька, а в жінці матір для нашого морального буття, — це є ідеал подружнього життя. Але скільки для цього треба мати моральної сили, скільки чуття, скільки ума і — скільки Вищої Благодаті!

Шлюб поєднує дві долі в одну. На землі нема зв'язків, які тісніше в'язали б дві істоти.» *)

Помітно відмінна психіка жінок. Їх характеризує перш за все перевага чуттєвої стихії. Їм властиво жити більш серцем, почуваннями різного роду. В залежності від успадкованих нахилів як також від виховання, ці почування набирають егоїстичного чи альтруїстичного характеру. Як уже вище було зазначено, сприяють добрій родинній атмосфері чуття, що є зумовлені альтруїзмом. І материнство, до якого природа призначила жінку, тісно пов'язане з

*) Листування Н. Пірогова з нареченою. «Русская старина». 1915 р.

глибокими переживаннями й ніжністю чуття. Цим самим багатством чуттєвої стихії, визначається місце діяльності жінки як жінки-матері в родині, бо там оця стихія найбільш потрібна й найбільш доцільно може бути й повинна бути зужита. Жінка і тільки вона! здатна створити в родині атмосферу ласки, тепла, інтимної близькості й радості життя для всіх членів родини. Це її призначення й дар від Бога. А родинне тепло й багатство любовних переживань — це обов'язкова умова доброго виховання дітей. Недаром Л. Толстой казав, що «мати є сонце, яке обігрівас родину». Це сонце потрібне не тільки дітям, а також і чоловікові, бо в «сильних» мужчин бувають хвилини слабости, коли розмагнічується воля в життєвій боротьбі. І хто ж як не люблячий друг-дружина помітить це й скоро прийде на допомогу, гартуючи ту силу любовною ласкою. Отже головну роль в родинній атмосфері відіграє не батьківська сила авторитету й мужності, а материнська сила тепла й ніжності. Велика шкода, що в нашої розхристаній, невпорядкованій сучасності українська жінка, йдучи, очевидно, за мздою інших, не хоче розуміти свого природного призначення, зраджує саму себе і в своєму поступованні хоче в

усьому наслідувати мужчин. Не розуміє своєї сили й значення в чуттєвій стихії, хоче плекати свій інтелект і змагатися тут із мужчинами. І ось, власне, нерозуміння свого природного призначення, зрада самих себе й намагання змагатися з мужчинами в чужій для них області — це й є причиною родинних непорозумінь і родинних драм. І буде це так довго, поки, нарешті, не настане протверезіння й українська жінка не повернеться до свого прямого призначення — продовження роду й виховання своїх дітей на повновартісних людей, шануючи високо авторитет чоловіка. Треба глибоко вдуматись в те, яке це відповідальне й почесне завдання для української жінки!

Геніяльний російський мислитель Л. Толстой висловлює такі думки по цьому питанню: «Я не люблю говорити про особливості нашого часу. але у взаємостосунках чоловіків і жінок, мужчин і женщин, у всіх християнських країнах, серед багатих і бідних, є щось особливе. Так, взаємовідносини чоловіків і жінок, здається мені, псуються тим духом не тільки непокірливості, але ворожості женщин до мужчин, задержуватості, бажання показати, що вони (жінки) не гірше їх (мужчин), що вони можуть робити все те, що й

мужчини, і разом з тим відсутністю того морального, релігійного чуття, що його у жінок замінює материнське почуття. Я думаю, що жінщини цілком дорівнюють мужчинам, але, як тільки вони виходять заміж і стають матерями, в подружжі цілком природно відбувається розподіл праці. Материнські чуття забирають так багато енергії, що її вже не вистачає для морального керівництва, і це керівництво переходить до чоловіка. Це так і було з того часу, як ми знаємо світ.

Модне твердження про рівність статей, навіть перевагу жінок над мужчинами, — дуже погана й шкідлива мода.

Те, що жінки не повинні бути обмежені в яких би то не було правах, те, що до жінки слід ставитись так же, як і до чоловіка, — в цьому не може бути жадного сумніву. Але твердити, що жінка має ті ж духовні сили, як і чоловік, особливо те, що жінка може так же керуватись розумом, може так же вірити йому, як і чоловік, — це значить вимагати від жінки те, чого вона не може дати (не говорю про винятки, але про пересічну жінку й чоловіка); викликати до неї подразнення, базоване на припущенні, що вона не хоче робити, чого не може, не маючи для цього категоричного імперативу в розумі.

Хороше родинне життя можливе тільки при усвідомленні й вихованні в жінок переконання в необхідності постійного підкорення чоловікові. Це доказується тим, що так було з того часу, як ми знаємо життя людей, і тим, що родинне життя з дітьми є переїзд на хиткому човні, який можливий тільки тоді, коли всі підлягають одному. І таким признавався завжди мужчина з тої причини, що, не виношуючи й не годуючи дитини, він може бути кращим керівником, ніж жінка.»*)

Отже причиною непорозумінь і родинних драм, на думку Л. Толстого, є бунтарство женщин проти свого ніби підневільного становища в родині. Можже, це було б оправдано для деяких народів і то 100—200 р. перед нами. Говорити тепер про поневолення жінки й нерівноправність її не доводиться.

Така постава жінок у наші часи серед культурних народів — це є свідокство неосмисленого й неоправданого бунтарства проти свого природного призначення, нерозуміння його, а з другого боку — брак морального й релігійного виховання, як то правильно підкреслює Л. Толстой.

*) «Шлюб і статева любов». Стор. 45—48.

Цікаві висновки щодо нещасливих подруж і розводів зробили знов таки американські дослідники. Причиною цього вони вважають психологічні явища, непомітне наростання їх у взаємостосунках подругів. Ось ці висновки:

1) **Страх перед обміном думок.** Подружжя, що іноді відверто висловлюють свої думки, в більшості щасливіші від тих, де ніколи не впаде гаряче слово і назовні вважаються «ідеальною парою». Адже ж і в найглибшому коханні партнери можуть понервувати або погарячити своїм висловом один одного. Але, коли такі почуття постійно приховувати, створюється цілком справедливе непорозуміння. Ніби без жадної причини відносини між партнерами стають притьмареними. Такі партнери живуть неначе розділені скляною стіною.

Ці люди в більшості походять із таких родин, де постійно відбувалися сварки. Їхні дитячі переживання були такими страшними, що пізніше вони інстинктивно намагались обходити всякі непорозуміння. Замість бути відвертими й чесними, серед них поширені непосередні «порахунки». Один із таких партнерів оточує себе стіною мовчанки і «штрафує» іншого своїм зовнішнім зловим виглядом і ображеною мі-

ною. Особливо до цього схильні чоловіки. Вони в більшості заховують своє роздратування і далекі від критики. За цілий день праці вони мають стільки непорозумінь і понервувань, що, прийшовши додому, ради миру готові на все погоджуватися. Аби був спокій! В такий спосіб усе більше губиться контакт між партнерами і починається відчуження.

2) **Недовір'я.** У своєму житті кожний будь-коли пережив розчарування і мусів навчитися їх поборювати. Але для багатьох людей якийсь удар змінював усе їхнє буття. Такі люди стають недовірливими і надзвичайно обережними. Підозріння бувають такі великі, що вони нікому, навіть своєму другові життя, цілковито недовіряють. І тому, що все в них навколо викликає недовір'я, вони навіть з коханою людиною не почувуються згідними. Так трапилось з одним подружжям відомих кіноартистів, які врешті мусіли звернутися до психіатра. Обоє почувалися глибоко нещасливими, бо вони ставали один одному все чужішими, але самі не знали і не могли сказати, що було цьому причиною. В довгій розмові з психіатром вияснилося, що в запеклій, повній інтриг боротьбі за кар'єру, вони обоє прийшли до переконання, що на цьо-

му шляху не можна довіряти кожній людині. Це недовір'я цілковито отруїло їхнє життя, їхні особисті нахили.

3) **Скупість.** Ще Зігмунд Фройд твердив, що типовий скнара — скупий не лише на гроші. Найновіші дослідження підтвердили його здогади. Надмірне ощадження і нещасливе подружжя дуже тісно пов'язані між собою. Скупі люди скупляться так само й їхніми симпатіями, теплотою та ніжністю. Так само і в коханні вони схильні до замкнутості в собі й обдаровують іншого лише найменшим. Психологи вважають, що таким людям не допомагають спеціальні поради, що їх дається для подружжя. Такі люди мусять самі переставити свою натуру на інші рейки і вчитися добродушності та щирости. В іншому випадкові вони ніколи не будуть щасливими.

4) **Самозакоханість.** Подружжя, в яких один або обидва партнери забагато віддають уваги своєму зовнішньому виглядові, швидко хворіють на внутрішню порожнечу. Дівчина, що одружується з «гарненьким чоловіком» типу журналу мод, чи чоловік, що мріє про велике щастя з гарненькою жінкою, в більшості бувають розчарованими. Люди, що дуже гарно зовні виглядають, в більшості люблять себе так

дуже, що для любови до інших у них майже нічого не залишається. Такі нарцизні натури, як їх психологи називають за легендою про грецького юнака, що закохався в себе в дзеркалі, здібні лише на сприйняття кохання від інших, але не для того, щоб дати щось від себе.

5) **Непоступливість.** Також люди, що своєю зовнішністю не мають нічого привабливого, в гармонійне подружнє життя вносять багато перепон. Щоб надолужити недоліки зовнішнього вигляду, вони роблять так, ніби вони внутрішньо перевищують кожного, що вони все знають краще інших і завжди спихають вину за все на інших.

Так само і в цьому випадкові коріння зла походять ще з дитинства. Вже в дитячих роках такий якийнебудь виснянкуватий невдаха-хлопчина завжди старався, імпонуючи своєю начитаністю чи гарними оцінками в школі, відбити дівчинку від свого гарнішого приятеля. І коли пізніше в подружньому житті виникають непорозуміння та кризи, такий чоловік завжди у всьому обвинувачує свою дружину.*)

Серйозною перешкодою до щасливого родинного життя являються ще так

*) Подане за «УВ» ч. 63. 29. VIII. 57 р.

звані мішані подружжя. Під цим розуміємо подружжя, в яких подрути походять з різних національних спільнот або різного віровизнання. До деякої міри сюди ж можна зарахувати й подружжя з різних соціальних прошарків однієї спільноти, як також різного стану **освіти й культури**. До всіх можливих розходжень і суперечностей, на які вказано вище, у мішаних подружжях добавляються ще розходження, зумовлені національними відмінностями кожного з подругів. Кожний нарід має свою оригінальну культуру, свої традиції й звичаї. Все це формує, дає зміст душі окремим особам національної спільноти. В дорослому віці все це стає дорогим набутком кожної людини. До цього долучаються ще особливості церковно-релігійного характеру. Цей набуток, душа людини, тим більше дорогий для неї, чим більш свідомо вона до цього ставиться й чим більш працювала над ним.

Для гармонійного співжиття в таких мішаних подружжях повинна бути висока толеранція й взаємошанування з обох боків. Можна припускати це тільки в рідких випадках. Але й така можлива, хоч рідка, толеранція мусить зникнути, коли питання торкається виховання дітей. Стремління до продов-

ження себе в своїх дітях природне й властиве обом подругам. Кожний із них хотів би передати своїм дітям те, що має в собі, ті моральні якості, що становлять його суть і для нього є великою цінністю. Але ця цінність у кожного інша. І ось тут приходить до серйозного конфлікту. Несчасні діти й нещасна родина.

Те ж саме й різниця щодо стану освіти й культури буде посилювати розходження між подругами й спричинювати непорозуміння, бо між ними мало буде спільних зацікавлень і мало взаєморозуміння.

З усього вищевказаного можна зробити тільки один правильний висновок, а саме: щастя подружнього й родинного життя можливе тільки при наявності якнайбільшого наближення й єдності партнерів щодо їх характерів, світогляду, розуміння родини й у ній своїх ролей і обов'язків, а особливо погодження у справі виховання дітей. Все це молоді люди, що мають намір одружитися, повинні добре усвідомити й порозумітись заздалегідь.

ПІДГОТОВКА ДО ОДРУЖЕННЯ Й МАТЕРИНСТВА

Щоб правильно зрозуміти роль жінки-матері в родині, слід усвідомити

значення її родини в розвитку суспільного життя, бо ж родина — найменша клітина суспільства. Тому, виховуючи своїх дітей на повновартісних членів національної спільноти, вона (мати) повинна знати, чим живе ця спільнота й які завдання ставить собі на шляху свого розвитку. Цього не може виконати жінка-рабиня типу дружини Тараса Бульби. Її світогляд обмежений вузьким колом родинного добробуту на ґрунті родинного егоїзму. І тоді це було національним лихом, а ще більшим лихом може бути тепер, бо найвища жертвенність кращих синів українського народу все буде йти намарно, поки українська мати буде виховувати молоді покоління черствими егоїстами. Такий егоїзм означає руїну й знищення всякої спільноти. Це стверджує історія. Роль української жінки-матері в справі національного відродження не тільки державного, а передовсім морального, відродження національної гідності й честі є виключної ваги. Вона призначена бути фундаментом родинного і національного життя. В її руках майбутнє народу. Відомий в еміграції Токаєв так визначає роль жінки: «Світло дар природи. Жінка — світло на землі. Що було б з нами без жінок? Чи не обросли б бур'яном? Чи

не здичавіли б? Чи не виродилися б у дике всесвітнє плем'я розумних тварин? Ми забуваємо, що жінка — постійно жива китиця квітів у нашому житті.» Аромат своєї жіночости, благородних чуттєвих устремлінь вона скрашує нашій будні й неутралізує брутальну жорстокість у життєвій боротьбі.

Без відповідної підготовки до свого відповідального завдання українська жінка не може його виконати. А тим самим і справа національного відродження буде гальмуватись і може збачувати на манівці. Найкращу підготовку до своєї відповідальної ролі могли б жінки одержати в спеціальних школах, які готували б їх до одруження й материнства. Але на становищі поневоленого народу ми не можемо мати своєї системи виховання жінок відповідно їхнього природного призначення. В сучасних шкільних системах взагалі не враховано особливостей жіночого виховання. Лише в маленькій Швейцарії це мало місце ще в XIX сторіччі. К. Ушинський в 4 листі зазначає, що у вищій школі Швейцарії вже тоді було введено «Фамілієн-Кунде» — навчання про сім'ю, історію її й становище жінки в різні часи, роля жінки як дружини, матері й хазяйки і т. д. Комплекс проблем, зв'язаних з мате-

ринством і ролею жінки в родині й у суспільстві такий складний і великий, що матеріалу до цього хватило б на цілий шкільний курс чи окремий факультет високої школи.

Тому, що таких шкіл не маємо, українське жіноцтво повинно направити цю хибу самотужки. Всі ми повинні їм допомогти, бо справа ця великої національної ваги. Отже українській дівчині, що має стати жінкою-магір'ю, потрібно:

1) Усвідомити родину як найменшу клітину національної спільноти. Завдання такої клітини є продовження роду батьків. У нащадках цей рід повинен удосконалюватись, тамуючи в собі все негативне та зміцнюючи все позитивне, благородне шляхом виховних впливів на ґрунті сучасної педагогічної науки.

2) Зрозуміти своє природне призначення материнства й заздалегідь готуватись до нього. Важно знати правильний догляд немовляти не тільки фізичного його росту, а ще важніше (бо складніше й трудніше) його духовного росту. Тож треба вивчати психологію дитини, як також і психологію людини взагалі. Можна рекомендувати для цього прекрасну працю проф. І. Сікорського «Душа дитини», також проф. П.

Лесгафта «Сімейне виховання дитини і його значення», та В. Зінківського — «Психологія дитинства».

3) Усвідомити свою роль в родині. Бути «сонцем, що ogrіває родину» своєю ласкою й материнським теплом, бути, за влучним виразом, серцем родини, щоб творити родинну атмосферу радості життя, любовного піклування іншими, найближчими. Сама природа призначила жінку до жертвенної любови. Чистим джерелом цього є наша православна релігія, тому українська жінка-мати мусить бути глибоко релігійною.

4) Готовити себе до розумної любови своїх дітей і не розпещувати їх. Черезмірне пещення ослаблює волю, гарт, робить такі тендітні рослини не здатними до життя. Педагогічна мудрість нашого народу каже:

«Ой, мати, мати! Не пести так сина.
Бідна в світі пещена дитина.
Бо світ не батько, а доля — не ненька,
Згине в світі билина ніжненька.»

В педагогічній літературі щодо цього наводиться такий приклад, взятий із щоденника 15-літнього пещеного підлітка. «Сьогодні я щипатиму у матері голі руки, але на таких місцях, щоб синяків не було видно, під рукавами, по-

тім поріжу їй ножицями сукню, а потім плюну їй в лице.»*)

«Така ненормальна установка до матері цілком витікала із неприпустимо випещеного виховання, яким вона була оточена в ранньому дитинстві. Непристосованість до життя, постійні сутички з сусідами, неможливість власними силами відстояти себе в більш складній життєвій ситуації — все це призвело до того, що цей підліток усі свої невдачі і внутрішню незадоволеність почав виявляти в агресивності до матері.»**)

«Сліпа материнська любов не дає радості дітям, — каже А. Макаренко. — Така любов тільки спричиняє злість, жадність, егоїзм, порожнечу душі.»***)

5) Самій годувати дітей. У нашій батьківщині це було річчю самозрозумілою. Але в країні нашого нового поселення поширена мода годувати дітей з «пляшечки». Із міркувань егоїстичного характеру (щоб добре виглядати, зберегти фігуру) молоді матері відмовляються виконувати природне призначення — годувати дітей своєю груддю.

На жаль, ця шкідлива мода починає

*) Шлях освіти. Ч. 4.

**) Там же.

***) Книга для батьків.

прищиплюватись і серед нашого нерозважного жіноцтва. Проф. І. Сікорський щодо цього каже: «Годівля й догляд немовлят є справа великої педагогічної ваги. Це є і повинність, і великий чин матері. Це шлях виховання благородних почувань.» (Книга життя).

б) Обмежувати родинний егоїзм, пам'ятаючи, що здоровий національний організм залежить від здорового стану своїх первісних клітин — родин. Здоровий же стан родин означає гармонійне поєднання інтересів родинних з інтересами загально громадськими чи національними. Коли такі клітини будуть дбати тільки про себе, нехтуючи своїм обов'язком щодо загалу спільноти, то це неминуче призведе до руїни національного організму. На це зло у родинному вихованні звернув увагу ще К. Ушинський. «Ми сміло заявляємо, — писав він, — що родинний егоїзм загрожує в самому корні наше суспільне виховання. Це глибока болячка, із якої, на нашу думку, походять усі інші недомогання.»*)

Про цю небезпеку в родинному вихованні говорить і О. Теліга. В статті «Якими нас прагнете» вона писала:

*) «Про моральний елемент у руському вихованні».

«Коли від жінки вимагається бути лише матір'ю і жінкою, то для неї буде далеко важнішою рідна стріха від рідної землі. А дітей своїх (а часом і чоловіка) виховає вона »по своєму образу і подобию« на героїв боротьби за життєві вигоди і за всякі, для того потрібні, компроміси. Тоді її прив'язання до свого тіснішого колективу — родини, не раз штовхне її до зради ширшого колективу — нації.

Так буде завжди, доки кожна українка не навчиться дивитися на чоловіка, дітей, а головне на саму себе, не лише як на сторожів домашнього вогнища, а перед усім, як на сторожів цілості, щастя й могутності більшої родини — нації.»

7) Підтримувати своїм прикладом і словом авторитет батька, як найвищий авторитет у родині. Бувають такі нерозважні матері, які хочуть вивищити себе перед дітьми і це роблять неfortunно й нерозумно, бо усувають на другорядне місце в родині батька, всіляко обходять його значення й авторитет. Від цього терплять потім самі ж матері, бо, цілком природно, діти ставляться з якнайбільшою пошаною, навіть благоговінням до обох своїх батьків. Коли ж одно з них зневажає другого перед дітьми, то пізніше вони будуть таку

зневагу стосувати до обох. В таких випадках діти вже в юнацькому віці можуть відмовляти послуку матері. Тоді вона нехотючи мусить звертатися за допомогою батька, якого сама зневажає й привчала до того дітей. Батько, як мужчина, з притаманною йому мужністю, силою характеру, має більший авторитет і повагу, в якій криється навіть якесь підсвідоме чуття страху. Цим слід дорожити й скріплювати цю повагу. Це допоможе в першу чергу тій же матері в багатьох випадках підтримати належно лад і добробут родини.

Крім того, привчання дітей до шанування авторитетів, справжніх, заслужених авторитетів вплине на них доброзичливо потім і в громадському житті. Чуття належної пошани до авторитету перенесе добре вихована молодь і на авторитети громадські й національні.

8) Добре усвідомити значення певного режиму в родинному буденному побуті. Це має не абиякий вплив навіть на працездатність членів родини. Особливо ж важне для виховання в дітей дисципліни, прищиплює їм розуміння й необхідність порядку в усьому: щодо використання часу, користування речами, вимоги до себе, розвинене чуття

обов'язковости до себе й до інших. Виховне значення певного режиму дня в родинному побуті особливо підкреслюється в педагогіці. Так, А. Макаренко каже: «Точний режим дитячого дня — цілком необхідна умова виховання. Коли ви не маєте такого режиму й не думаєте його завести, для вас абсолютно непотрібна робота читання цієї книги, як і всіх інших книг про виховання. Привичка до точности в часі — це привичка точних вимог до себе. Точний час залишення постелі — це найважливіше тренування волі, це спасіння від розпещености, від порожньої гри уяви під одіялом. Точне прибуття на обід — це повага до матері, до родини, до інших людей, це повага до самого себе. А всяка точність — це підлягання дисципліні й батьківському авторитетові.»*)

Те ж саме стверджує й сучасний німецький педагог проф. Ф. Шнайдер. В останній своїй праці з 1952 р. «Вступ до наукової педагогіки» він звертає увагу на те, що все в природі відбувається ритмічно: зміни дня і ночі, зміни пір року як весна, літо, осінь, зима; наш кровообіг і дихання також ритмічні, як і зміни нашого збудження та сну.

*) Книга для батьків.

Він навіть твердить, що люди, які живуть наперекір оцьому природному ритмові, природному розпорядкові, поволі стають схильними до захворювань фізичних і психічних, легко піддаються їм. У них поволі розвиваються нервозність і неврастенія, зменшується працездатність, а також здібність до морального поступу. (293)

Добре впорядкований режим у родині є конче необхідна умова доброго виховання дітей, передовсім правильного здорового розвитку нервової системи їх, тоді як безладне життя цю систему розхитує. Кращий сучасний російський педагог Болдирев каже так: «Починаючи з самого раннього дитинства, слід ставити дітям певні вимоги, які допоможуть їм знайти правильну лінію поведіння. Де нема вимог, там нема правильного виховання, там планує неорганізованість, розкиданість. Виконання дітьми посильних для них вимог, правил, обов'язків дає лад їхньому поведінню, організує їхню нервову систему і створює звичку володіти собою, керувати своїми поступками, формує характер і волю дітей.»

Тож коли таку вагу має певний режим у родині, то заздалегідь його треба обмірковувати спільно з майбутнім чоловіком, звернути його увагу на важ-

ливить цього. Молоді чоловіки часто-густо не мають такого режиму. Не контрольовані ніким привикають до хаотизації. Тож ніхто як любляча подруга повинна довести шкідливість такої хаотизації й установити спільно найдоцільніший режим в залежності від побутових умов: час сніданку, обіду й вечері, час праці й час відпочинку, час, коли йдуть спати й коли встають і т. д.

9) Упорядкувати домашнє господарство. Як уже було сказано, жінка-мати в родині є її серцем або мотором, від якого залежить ритмічне упорядковане або навпаки — невпорядковане життя родини. Вона дає тон усьому, що становить родинну атмосферу й є тим осередком, навколо якого пульсує те життя. Тож відповідальність жінки-матері велика і від неї, від усвідомлення нею своїх обов'язків і сумлінного їхнього виконання залежить у першу чергу добробут родинного життя. До всього, що було сказано раніш, тут слід підкреслити ще один обов'язок її — вести домашнє господарство. Здається, річ проста й самозрозуміла, але це тільки так здається для тих, хто не звик думати. Сяк-так, абияк усе може бути, але таке безплянове й необдумане поступовання веде до хаотичности в господарстві, і все буде чогось бракува-

ти. Завдання полягає в тому, щоб з малими витратами найкраще впорядкувати своє родинне гніздо. Щоб був теплий затишок і комфорт. Щодо цього є досить літератури, тому й слід поцікавитись нею ще перед одруженням. Тут згадаю лише одну річ. В наших українських родинях, як водиться, існує одна родинна каса. І ця каса, як правило, на руках у дружини. Так, власне, й повинно бути. Але чи усвідомлюють молоді дружини свою відповідальність за ту родинну касу? Яка їхня роль при цьому? Чи можуть вони ту касу витратити на свій погляд і уподобання, чи треба на це згоди чоловіка, який ту касу поповняє? Ото й треба заздалегідь усі ці питання обміркувати й погодити між собою подругам.

10) Іще одне, але й саме головне — це самопізнання або вивчення самої себе. Вагу цього підкреслювано ще в старих часах. Особливий наголос на цьому робив наш філософ Г. Сковорода. В стосунках між людьми взагалі виходимо із пізнання їх. Тим більше важним є взаємопізнання подругів у родинному житті. Щоб вирішити, чи відповідає мені той чи той молодий мужчина у подружньому житті, треба перш за все знати себе, свій характер, як це підкреслювалось раніш. Справа ця не є

легкою й простою, але є вирішальною для майбутнього щастя в родині. Нездаром кажуть, що самопізнання є початком мудрости людини. Вагу самопізнання підкреслював російський педагог Пірогов. У листі до своєї нареченої писав: «Друже ніжний, безцінний! Про одне ще прошу тебе: вивчай мене і себе, переконайся перше думкою, що ми, як і кожний для себе, варті цього, що таке вивчання, хоч трудне, але можливе, може відкрити нам щирі стосунки наші взаємно і до других і, що найголовніше, до Того, Хто вище нас і світу.

Як давно вже уважним вивчанням себе я найшов у собі те, що для всіх здавалось не існуючим у мене, а для мене самого — неясним і прихованим.»*)

Вивчаючи себе, слід пізнати свій темперамент і тип вдачі, як про це сказано вище. Добре вести щоденник свого поступовання, своїх бажань і устремлінь. Частіше перевіряти такі записи, вдумуватись у мотиви, які спричинили те чи інше поступовання, викликати певні бажання й нахили. Оці то мотиви й будуть указувати на особливості

*) Про любов, покликання жінки-матері. «Голос мінувшого» 1915. I. 4—6.

свого характеру й розкривати тайники душі.

Трудність самопізнання полягає в тому, що ми нерадо признаємось навіть самі собі у своїх вадах, приховуємо їх, а тому й не знаємо. Тож недаремно німецький філософ Ніцше казав, що «кожний з нас сам собі є найдалі». Коли свої вади приховуємо, то в інших навпаки — перш усього намагаємось підмітити й вишукати їхні негативи.

Багато допоможе в справі самовивчення педагогічна література. Можна рекомендувати відповідні праці Сковороди, Ушинського, І. Сікорського (Книга життя), Макаренка, В. Зінківського, Н. Бердяєва («Самопізнання» та інші своїх і чужих авторів).

ПІДГОТОВКА ДО ОДРУЖЕННЯ ХЛОПЦІВ

Дещо інший характер має підготовка мужчин. З природи своєї мужчина повинен бути втіленням сили як фізичної, так і духовної — сили ума й характеру. У майбутньому він буде, як голова родини, представляти й заступати свою родину назовні, а для цього мусить удосконалювати свої сили якнайкраще. У життєвій боротьбі передовсім потрібна сила характеру, муж-

ність. Завдатки такої сили характеру кожний з нас одержує при народженні, правда, в різному ступені. Але слід при цьому пам'ятати силу виховних можливостей. Педагогіка стверджує, що виховними заходами як цілеспрямованими вправами можна багато зробити в справі формування характеру людини. Відомий наш педагог Ушинський писав: «Нас до цього часу заїдають незчисленні моральні й фізичні страждання, вади, спотворені нахили, шкідливі блуди й тому подібне зло, від якого, очевидно, нас може визволити тільки хороше виховання. Крім того, ми певні, що виховання, удосконалюючись, може значно збільшити можливості людських сил: фізичних, розумових і моральних. Принаймні на таку можливість ясно вказують і фізіологія та психологія.»*)

Ми знаємо, якої віртуозности досягають спортсмени в різних галузях спорту і знаємо також, що це дається їм довгими й безнастанними вправами. Такі ж успіхи можемо мати і в області духовній, в області удосконалення свого характеру, зміцнення волі, мужності, коли свідомо поставимось до цього й будемо відповідно вправлятись. Бути

*) Вступ до «Педагогічної антропології».

мужчиною — значить мати мужній сильний характер. В рідких випадках родяться такими, а звичайний загал може стати ними лише при одній умові — цілеспрямованій й наполегливій праці над собою. Коли високою чеснотою жінки слід уважати її жіночість — ніжність, ласку, тепло, то в мужчинах такою чеснотою є моральна сила, мужність, сила ума. І такі взаємні вимоги повинні пред'являти подружжя одно до другого.

Зрозуміло, що я говорю тут про самовиховання, а не виховання. Під останнім розуміємо зовнішні впливи тих чи інших опікунів. Самовиховання ж означає внутрішні самотійні зусилля юнака старшого віку, який свідомо ставить собі певні завдання, готуючись до одруження. Самовиховання й тут слід починати з самопізнання, про яке говорилося перед цим. Слід тільки пам'ятати про дещо відмінні цілі самовиховної роботи дівчат і хлопців, бо цілі ці зумовлені відмінними ролями кожного з подругів у родинному житті.

Основою моральної сили й сили характеру в мужчин є сильна й розумна воля. Розумна — значить контрольована розумом. Отож самовиховання в першу чергу повинно дбати про неї. Як це робити? Найновіші експерименталь-

ні досліді психології волі говорять за те, що в основі сили волі лежить сила побудника, сила бажання досягти поставлену ціль. Сучасний німецький педагог Ф. Шнайдер каже: «Все залежить у волі від побудників або т. зв. волевих мотивів. Коли людина має сильні мотиви, бажання, то відповідно до того вона й діє й робить враження носія сильної волі. Коли ж такі мотиви відсутні або вони слабкі, — маємо враження слабосильних людей.»*)

Щоб посилити мотиви якогось чину, слід скупчити на них увагу, обмірковувати їх з різних сторін, заглиблюватись у них. Крім того, потрібні відповідні вправи. Значення таких вправ особливо підкреслюється в педагогіці, бо вважають їх за єдиний засіб розвитку й зміцнення чи то певних органів чи властивостей людини.

І ось, обмірковувати й усталити собі певний доцільний режим дня сплянувати години праці й відпочинку — це й буде добрим засобом виховання волі. Визначіть собі години, коли йдете спати й коли повинні вставати, півгодини ранішньої гімнастики або прогулянки; так же само щодо часу сніданку, обіду

*) Вступ до наукової педагогіки. Стор. 289.

й вечері. Заплянуйте на певний час прочитати потрібні книги чи то з художньої літератури чи пов'язані з фахом і тому подібні вимоги до себе. Пам'ятайте, що ставлення вимог до себе й їх виконання, обмеження своєї хаотичної розгнужданості — це й є виховання волі. Напочатку це може бути тяжко, аж поки новий волевий режим не зробиться звичним і не засвоїться нервовою системою у формі нових навиків і устремлінь. Всяке виховання, власне, й полягає у виробленні ось таких позитивних доброякісних звичок.

Добре буде ось такі вправи на зміцнення волі пов'язати з набуттям якогось фаху. Добре це буде тому, що бажання набутти фах стане сильним допоміжним мотивом у вправах розвитку волі, як про це сказано вище. Питання фаху й удосконалення його має для чоловічини, як голови майбутньої родини, особливе значення, бож це визначає матеріальний добробут сім'ї. Тож може постати питання, який фах вибрати й чим при цьому керуватись. Не слід керуватись при цьому мотивами користи й вибирати фахи найбільш поплатні. Єдино правильним буде тут внутрішня схильність, уподобання того чи іншого фаху. Це те, що Сковорода називав природним призначенням від Бога тіль-

ки на певну працю. В цьому, між іншим, він убачав щастя людини, бо «бути щасливим є ніщо інше, як знайти себе, себе пізнати й відповідно до того жити». Сам він, як знаємо, рішуче відкидав усі пропозиції зайняти якесь визначне становище в житті, а залишився мандрівним учителем свого народу. «Я довго міркував над цим і по довгих спробах побачив, що не можу грати в театрі світу ніякої особи вдатно, крім низької, простої, безпечної, самотньої; я обрав цю ролю, узяв її та задоволений.»

Любима праця не так виснажує людину, бо вона сама викликає увагу до себе, не потрібно зусиль скупчувати її на такій праці. Тому, що вона легше дається, видайність її більша й може супроводитись навіть чуттям задоволення. Тому слід добре перевірити свої внутрішні побудники й уподобання певної праці й працювати над удосконаленням свого фаху в цій галузі.

Хоч матеріальна сторона, як обов'язок мужчини для родини, важлива річ, але нею аж ніяк не обмежується його роля. Він має свою частку в справі виховання дітей, а саме: готувати їх бути мужніми й витривалими в життєвій боротьбі. Для цього треба знати дітей, знати їхній душевний розвиток,

уважно слідувати за ним. А це говорить знов за те, що й батько в родині повинен бути обізнаний з педагогічною літературою. Це необхідно вже хоч би для того, щоб не попадати в конфлікти з своєю дружиною щодо цього.

Раніше було сказано про важливість авторитету батька в родині. Тут слід підкреслити, що такий авторитет треба добувати самому, добувати активною участю у вихованні дітей. Такого авторитету не може бути, коли батько буде стояти осторонь від дитячого життя, з'являючись часом з лозиною для підтримки свого ніби «авторитету». Добре про це сказано в А. Макаренка. Підкреслюючи, що «за силою чуття, тривожности й глибини вражінь, за чистотою й красою вольових напружень дитяче життя без порівняння багатше життя дорослих», він каже: «Коли ви це насичене, ярке й ніжне життя бачите й знаєте, коли ви вдумуетесь у нього, коли в ньому приймаєте участь, тільки тоді стає чинним і корисним ваш батьківський авторитет, та сила, що ви її придбали раніше в особистому й громадському власному житті.

Але, коли ваш авторитет, наче опудало, розукрашене й нерухоме, тільки рядом стоїть з цим дитячим життям, коли дитяче лице, дитяча міміка, ус-

міх, роздумування й сльози проходять безслідно повз вас, коли в особі батька не видно громадянина, — нічого не вартий ваш авторитет, хоч би й яким гнівом чи ременем він і був озброєний.»*)

Найкраще виховна справа здійснюється живим прикладом. Живий приклад найсильніше впливає на оточення, а особливо на дітей. І ось тут ще одне завдання спеціально батька й чоловіка в родині. Йдеться про виховання в дітях правильного ставлення до жіноцтва. Природна річ, що діти ставляться до своєї мами з найбільшою пошаною і благоговінням, як до істоти, яка всім жертвує для них. До своїх сестер у родині хлопці ставляться в першу чергу як до людини. Перш за все вони бачать у них душу. І тільки нездорове, спотворене суспільне виховання каже нам бачити в жіноцтві перш усього не духовний облік їх, а матеріальні форми, самицю, що створена ніби задля задоволення сексуальних потреб чоловікини. Хибний і страшно шкідливий погляд, який потім скоро мститься в родинному житті. Завдання батька полягає в тому, щоб оте здорове нормальне ставлення до жінок в образі матері й сестер його

*) Книга для батьків. Стор. 200.

діти зберегли й перенесли, як певного роду святість, цнотливість своїх почувань, до жіночого роду взагалі. І тут приклад батька в його ставленні до жінки-матері в родині може багато зробити. Коли подружжя не добре підібрано, коли в родині часті сварки, коли батько грубо ставиться до матері своїх дітей, зневажаючи її, і це все бачать і чують діти, то цим він сам руйнує в своїх дітях святі, благородні чуття пошани не тільки до матері, а й до жіноцтва взагалі. Велику шкоду робить батько цим і для своїх дітей і для суспільного розвитку взагалі. А тому чоловік у родині й батько повинен по-лицарському, з пошаною ставитись до своєї жінки-матері, пам'ятаючи, яка велика й відповідальна роля її в родині й яка маса обов'язків лежить на ній. Належно цінити її працю й допомагати у виконанні її обов'язків — це й буде добрим виховним прикладом для дітей.

Вибираючи собі друга на все життя, молоді люди повинні усвідомити важливість і фатальність цієї проблеми, проблеми одруження. «Життя прожити — не поле перейти», каже народня мудрість. Цим підкреслюється складність і трудність її. На довгій життєвій ниві можуть трапитись усякі несподіванки

добрі й лихі. Як важно в такі критичні хвилини, коли людина в розпачі озирається навкруги, шукаючи порятунку чи хоч співчуття, моральної підтримки і часто й густо не знаходить її серед нечулого себелюбного оточення — як важно в такі хвилини мати коло себе відданого й вірного друга-товариша, який, знаєш напевно, не зрадить тебе! Отож як важно вивчати й заглиблюватися у цю проблему, щоб не помилитись у виборі собі такого друга.

НАУКА СВЯТОГО ПИСАННЯ

Перш ніж перейти до визначення нашого становища, виходячи з особливостей нашої національної субстанції, доцільно буде пригадати тут становище Церкви й Св. Письма до проблеми одруження. В наші часи помічаємо загальне збайдужіння до Церкви й релігії. Формально ми всі християни, але глибшого християнського змісту бракує нам усім. Тож і до науки Св. Письма ставимось байдуже, не вдумуючись у його зміст. Але це глибока помилка й наша вада. Ми забуваємо або не надаємо тому значення, що Св. Письмо продиктоване самим Богом, а тому істини його заслуговують на особливу увагу. «Віруємо, що Божественне й Св. Пи-

сання надхнене Богом. Тому ми мусимо вірити йому безперечно, і при тому не якнебудь, по-своєму, а саме так, як пояснила й передала це Вселенська Церква»: стверджує Митрополит Іларіон.*)

Питання взаємостосунків подружжя торкаються святі апостоли Павло й Петро. Апостол Павло — в посланнях до ефесян, колосян, Тимофія й до Тіта. Апостол Петро — в 1-му посланні. Поскільки Богонадхнене писання цих Апостолів має тому саме особливе значення. Я позволю собі навести тут відповідні місця з тих послань. Ось апостол Павло в посланні до ефесян.

Розд. 5. Стих 17. «І так, не будьте нерозсудливі, але пізнайте, що єсть воля Божа.»

Стих 21-25, 28,31-33. «Коріться одно одному в .страсі Божому. (Звернення до всіх віруючих.) Жінки нехай коряться своїм чоловікам, як Господеві, бо чоловік — голова жінки, як і Христос — голова Церкви. Як Церква кориться Христові, так і жінки своїм чоловікам у всьому. Чоловіки любіть своїх жінок, як Христос полюбив Церкву і себе віддав за неї.

28. Так чоловіки повинні любити

*) «Православна віра.» Стор. 25.

своїх жінок, як свої тіла, бо хто любить свою жінку, себе самого любить.

31-33. Отже покине чоловік батька й матір і з'єднається з жінкою своєю і будуть удвох, як одно тіло. Тайна ця велика, я ж кажу щодо Христа й Церкви. Також і кожний з вас нехай любить свою жінку, як самого себе, а жінка нехай боїться свого чоловіка.»

До колосян. Розд. 3. 18-21. «Жінки коріться своїм чоловікам, як то пристойно для Господа. Чоловіки, любіть своїх жінок і не будьте з ними суворі. Діти, слухайте батьків своїх у всьому, бо цього хоче Господь. Батьки, не дражніть дітей своїх, щоб вони не сумували.»

До Тимофія. Розд. 2. 11-15. «Жінка хай вчиться тихомовно з усякою покірною. А вчити жінці не дозволяю, ні верховодити над чоловіком, але бути тихо. Тому, що раніш створено Адама, а потім Єву. І не Адам спокусився, але жінка, спокусившись, впала в проступок. Проте спасеться через народження дітей, якщо буде перебувати у вірі й любові і в святості цнотливо.»

До Тіта. Розд. 2. 4-5. «Щоб наставляли (старші жінки) молодих любити своїх чоловіків, любити дітей; бути цнотливими, чистими, опікунками дому,

добрими, покірними своїм чоловікам, щоб не опорочувалось слово Боже.»

1-ше послання апостола Петра. Розд. 2. 1-8. «Також і ви, жінки, коріться своїм чоловікам, щоб ті з них, які не слухають слова, життям жінок своїх без слова були збережені, коли побачать ваше чисте, Богобоязне життя. Нехай буде вашою прикрасою не зовнішнє плетення волос, не золоті убори або нарядна одіж, але людина серця невидимого в нетлінній красі незлобного й тихомовного духа, що дорогоцінно перед Богом.

Так колись і святі жінки, що надіялись на Бога, прикрашували себе, підкоряючись своїм чоловікам. Так Сара корилась Аврамові, називаючи його паном. Ви діти її, коли робите добро й не бентежитесь ні від якого страху.

Також і ви, чоловіки, поведітьтесь благоразумно з жінками, як із слабеньким посудом, віддаючи їм честь, як співнаслідницям благодатного життя, щоб не було вам перешкод у молитвах.

Нарешті, будьте всі одностайні, чулі, братолюбні, милосердні, дружелюбні, смиренномудрі.»

Ось так навчають найвизначніші апостоли Павло й Петро, і ми віримо, що в їхньому Св. Писанні виявлена воля Божа. За їхньою наукою жінка в

родині займає друге місце по чоловікові. Вона повинна коритися своєму чоловікові, любити, шанувати й боятися образити його. Апостол Павло підкреслює заборону вчити й верховодити над чоловіком у родині. Найбільша чеснота жінки є її добре, любовне серце, «нетлінної краси незлобного й тихомовного духа». І це, власне, й є «дорогоцінне» перед Богом. Шлюбний союз подружжя освячується Церквою й мислиться нею, як духовна єдність подібна Христовій Церкві, головою якої є сам Ісус Христос. Так головою подружжя й родини є чоловік. Ось така провідна роль чоловіка в родині покладає на нього велику відповідальність. Він відповідає й перед Богом і перед народом і за свою жінку й за своїх дітей. Він повинен піклуватись за їхній добробут, бо, каже апостол Павло, «коли хто про своїх, а особливо домашніх не турбується (не опікується), той зрікся віри і гірше невірному.» (До Тимофія 1-ше послання, розд. 5.)

Щоб добре, чесно виконувати таку відповідальну роль в родині, чоловік повинен серйозно й довго готувати себе до неї, вдосконалюючи свій розум, гартуючи характер і набуваючи певний фах. До жінки він буде ставитись благоразумно, любовно, не суворо, як до

слабшої істоти («як із слабеньким посудом»), але завжди готовий жертвувати собою для жінки й своїх дітей. Ось такий родинний лад буде угодний Богові, він благословляється Церквою в шлюбному обряді. Там, де це не додержується, «опорочується слово Боже».

Можемо ствердити подібне ставлення й ролі жінки також у релігіях жидівській і мохаммеданській. Із першого послання апостола Петра вже знаємо, що в старому заповіті жінки підкорялися своїм чоловікам. Проклинаючи проступок Єви, Бог визначив їй у «болістях родити дітей, мати потят до мужа й коритись йому, як своєму панові». (Буття. Розд. 3. 16.)

Подібно трактує цю справу й мохаммеданська релігія. У розділах Корану «Алефламмім» і «Суратун» підкреслюється, що чоловік являється головою родини і йому безумовно підкоряється жінка й повинна служити йому.

Так само й чоловік повинен любити свою жінку й дивитись за нею, щоб вона виконувала працю посильну й не навантажувати її обов'язками понад силу.

Проф. С. Глаголев так розумів ідею Корана: «Вірні, за Кораном, повинні бути кращі за друзів, повинні добре ставитись до своїх слуг, повинні бути

поблажливими до жінок, бо вони нижчі й слабші мужчин.»*)

НАШЕ СТАНОВИЩЕ

З усього, що було сказано вище, можемо зробити вже певні висновки, а також визначити й наше становище, виходячи із особливостей національної суті нашого народу. Отже ми маємо висловлювання по цьому питанню й російських геніїв Пірогова та Л. Толстого, й американських дослідників модерного американського суспільства і, нарешті, Ботонадхнену науку Св. Писання. Всі вони вказують на 2-е місце жінки в родині по чоловікові. Ніхто не говорить про упослідження жінки чи позбавлення її прав. Ні, але правне становище і роля її в родині обумовлюється природними даними й призначенням материнства. Виховання дітей, годівля й догляд їх, а до того ще й домашня господарка — все це забирає стільки уваги й енергії, що на справи поза домашні у неї не хватить сил, і це не відповідає її природним особливостям. Якби вона бралась за останнє, то це тільки пошкодило б головному її заняттю

*) Із чтеній о релігії в Московской духовной академії. 1905 р. Стор. 147.

з дітьми, було б з її боку нехтуванням головного свого обов'язку.

Коли говорять про 2-е місце жінки-матері в родині й її рівноправність та рівнозначність з чоловіком, то це слід розуміти так, що в родині вона має свою галузь діяльності, яка відповідає її призначенню. Коли подружжя добре підібрано, коли подруги взаємно близькі собі світоглядом й характерами, а головне, коли в них є погодженість щодо виховання дітей, тоді немає причин до непорозумінь: вона виконує свою працю, напрямні якої відомі й погоджені з чоловіком. Повноцінність родини взаємно доповнюють чоловік і жінка, кожне особливостями свого обдаровання: він силою своєї мужності, вона — силою чуття.

При тому жінка має повну свободу висловлення думки, що забезпечується демократичним ладом родини. Але вирішальна роль мусить належати чоловікові, бо в родині, як і в кожній суспільній організації, може бути тільки одна влада, а не дві. Дві влади означають анархію, а всяка анархія веде до руїни, до знищення. Отже роль жінки в українській родині — то є роль конструктивної опозиції демократичного суспільства: вона має повну свободу висловлювати свою думку й критикувати дії

чоловіка, але незаперечно підлягає його остаточним рішенням.

Ось таке становище жінки є традиційним в українській родині з давніх-давен. Проф. М. Грушевський характеризує його за «Руською правдою» так: «Кардинальна різниця староруського права супроти римського й староєрманського щодо становища жінки полягає в тім, що воно не знає правних обмежень становища жінки і її правосильності, тільки певні фактичні. Ми не маємо тут тої потреби опіки над жінкою, яку уважає неминучою право римське або староєрманське, уважаючи жінку або дитину неправосильною ціле її життя. Ми не маємо ніде сліду правного обмеження майткових прав жінки за життя її чоловіка, а те, що знаємо, говорить за свідомість її певних майткових прав...

Слідів обмеження жіночої свободи ми не маємо, навпаки, кілька звісток свідчать, що жінки вільно появлялися публічно в товаристві з чоловіком і без нього.... Отже за дозволом чоловіка жінка може ходити навіть сама по чужих людях та грищах; се її не брали за зле.»*)

Навіть сама стародавня назва чоловіка й жінки — ладо й лада — свідчить до певної міри про рівноправність цих

первнів, що давали лад у родинному житті.

В чому зло сучасного незідрадного стану родинного життя взагалі і наших українських родин зокрема?

Найголовніша причина, я вважаю, це випадковість подружніх єднань. Такі шлюбні єднання далекі від наукових підстав, про які весь час іде мова. Випадок чи зовнішні чинники як краса чи матеріяльні інтереси є вирішними в шлюбних справах.

Другою причиною є агресивність жінок, намагання показати, що вони дорівнюють мужчинам у всьому. Це намагання йде по лінії зовнішніх ознак, а не внутрішнього самовдосконалення. Сучасна жінка в більшості курить і навіть одягається по-мужськи.

Ця ж агресивність виявляється в намаганні матеріально унезалежнитись від чоловіка, грати самотійну роль в родині. Це вносить у родинне життя анархію й штовхає жінку на невластивий їй шлях. Я вже говорив вище про взаємозалежність усіх членів родини і така взаємозалежність конче потрібна для повної гармонії у поступованні подругів.

*) Історія України-Руси. Т. III. Стор. 376—377.

Звідки така агресивність сучасної жінки? Можливо, що це є реакція її на безправне становище в суспільстві століття чи й більше до нас. Цю реакцію посилюють нові теорії комунізму чи масонства, яким, очевидно, йде про те, щоб зруйнувати сучасний стан національних спільнот, стан побудований на християнській моралі. Здорово морально родина є фундаментом здорового національного організму, тому слід зруйнувати цю родину, збаламутивши жінку.

Як бачимо із слів проф. Грушевського, така агресивність є явищем чужим для нашої української дійсності, бо українська жінка ніколи не була в нас поневолена чоловіком. І це є знов приклад того, яку шкоду для нашого національного розвитку мають модерні безкритичні запозичення в чужих. Чим скорше українська жінка-мати покине чужі моди й повернеться на властивий національний шлях поступовання, тим краще для неї, бо буде більш гідним, а так само й для справи національного добробуту.

Можна прийняти погляди Пірогова й Л. Толстого про підкорення жінки чоловікові в теорії правильними, бо вони відповідають природним особливостям тих і других. Але як слід розуміти отаке підкорення? Не всі ми Пірогови

й далеко нам до Л. Толстого. Вони, підкреслюючи залежність жінки від чоловіка, знали при цьому міру цій залежності, ту межу, якої не можна переходити, щоб не обезличити жінки й не поставити її в стан поневолення. Звичайний загальний чоловік може не мати відчуття цієї міри й свою керівну роль в родині розуміти як роль нерозумного диктатора. Обезличити жінку-матір у родині — це значить зв'язати творчі сили, обернути її в простого виконавця не завжди доцільних вимог, а, може, й примх чоловіка. Чи могла б така мати-невільниця добре виховати дітей? Безумовно ні. Виховання дітей є творчий процес. Чи можна виховати їх свободолюбними, з відчуттям власної гідності, коли виховниця мати сама не має гідного становища в родині.

Отже розумний голова родини, що в першу чергу відповідає за добробут її і то не тільки матеріальний, а також і духовний — самопочуття членів її, повинен створити такі умови в родині, щоб усі члени її почувалися вільно, мали змогу проявити свої творчі здатності, під зверхнім авторитетом голови-батька.

Можуть бути поодинокі випадки, коли перевага розумова й світоглядова на боці жінки. Тоді логічно було б, щоб і провідна роль в родині перейшла до неї. Якщо чоловік усвідомить це й

добровільно погодиться уступати місце жінці, — в родині може бути спокій. Коли ж ні, то повсякчас будуть нестерпні непорозуміння, сварки. Добре виховання дітей тоді не можливе. Буде отруєне їхнє дитинство й покладено кепський фундамент на все життя в дорослому віці. А причиною всього — не добре підібране подружжя. Винні батьки, а діти поносять на собі їхню вину.

Історія знає матріярхат і патріярхат як форми суспільного устрою й родинного ладу. Обидві ці форми означають панування одного первня чи то жіночого (при матріярхаті), чи чоловічого (при патріярхаті) на шкоду вільного виявлення творчих сил другого.

Відома річ, що в Московщині, де все панував патріярхат, жінка була рабиною чоловіка в родині. Її жіночість, цебто особливість її психіки, була придушена, і вона не могла впливати на грубі й жорстокі прояви мужського нічим не стримуваного первня, не могла ушляхетнювати його силою свого благородного чуття. Це може бути одною з причин загально відомої жорстокости москалів, як національної риси їхнього характеру.

В історії нашої національної спільноти ми пережили і матріярхат і патріярхат. Обидві ці форми мали вплив на

формування національної психіки, яка вирисовується нам у формі синтези обидвох первнів. Така синтеза є вищою формою культури родинного життя, яка забезпечує вияв творчих можливостей кожного з них.

Одність у подружжі перш за все треба розуміти духово. «І будуть удбох, як одно тіло, — каже апостол. — Тайна ця велика, я ж кажу щодо Христа й Церкви.» Оці слова апостола вказують на те, що він мав на увазі якраз духову єдність подругів, які ту єдність взаємно творять, доповнюючи одно другого особливостями обдаровання своєї статі. А для цього потрібна синтеза цих первнів і свобода волевиявлення творчих змагань.

Отож не буде жадним пониженням жінки, коли вона, відповідно природним властивостям, обмежить свою роль в родині до ролі люблячої жінки й доброї матері дітям, ogrіваючи всіх теплом і ласкою свого благородного серця. Натомість слід ствердити, що посягання її на провідну роль в родині не оправдується її природою й є джерелом постійних суперечок, неприємностей і веде до анархії й нищення родини.

З усього сказаного видно, як важно подругам взаємно себе добре вивчити й перевірити і, нарешті, усвідомити свою роль й обов'язки у родинному житті.

Звідки така агресивність сучасної жінки? Можливо, що це є реакція її на безправне становище в суспільстві століття чи й більше до нас. Цю реакцію посилюють нові теорії комунізму чи масонства, яким, очевидно, йде про те, щоб зруйнувати сучасний стан національних спільнот, стан побудований на християнській моралі. Здорово морально родина є фундаментом здорового національного організму, тому слід зруйнувати цю родину, збаламутивши жінку.

Як бачимо із слів проф. Грушевського, така агресивність є явищем чужим для нашої української дійсності, бо українська жінка ніколи не була в нас поневолена чоловіком. І це є знов приклад того, яку шкоду для нашого національного розвою мають модерні безкритичні запозичення в чужих. Чим скорше українська жінка-мати покине чужі моди й повернеться на властивий національний шлях поступовання, тим краще для неї, бо буде більш гідним, а так само й для справи національного добробуту.

Можна прийняти погляди Пірогова й Л. Толстого про підкорення жінки чоловікові в теорії правильними, бо вони відповідають природним особливостям тих і других. Але як слід розуміти отаке підкорення? Не всі ми Пірогови

й далеко нам до Л. Толстого. Вони, підкреслюючи залежність жінки від чоловіка, знали при цьому міру цієї залежності, ту межу, якої не можна переходити, щоб не обезличити жінки й не поставити її в стан поневолення. Звичайний загальний чоловік може не мати відчуття цієї міри й свою керівну роль в родині розуміти як роль нерозумного диктатора. Обезличити жінку-матір у родині — це значить зв'язати творчі сили, обернути її в простого виконавця не завжди доцільних вимог, а, може, й примх чоловіка. Чи могла б така мати-невільниця добре виховати дітей? Безумовно ні. Виховання дітей є творчий процес. Чи можна виховати їх свободолюбними, з відчуттям власної гідності, коли виховниця мати сама не має гідного становища в родині.

Отже розумний голова родини, що в першу чергу відповідає за добробут її і то не тільки матеріальний, а також і духовний — самопочуття членів її, повинен створити такі умови в родині, щоб усі члени її почувалися вільно, мали змогу проявити свої творчі здатності, під зверхнім авторитетом голови-батька.

Можуть бути поодинокі випадки, коли перевага розумова й світоглядова на боці жінки. Тоді логічно було б, щоб і провідна роль в родині перейшла до неї. Якщо чоловік усвідомить це й

добровільно погодиться уступати місце жінці, — в родині може бути спокій. Коли ж ні, то повсякчас будуть нестерпні непорозуміння, сварки. Добре виховання дітей тоді не можливе. Буде отруєне їхнє дитинство й покладено кепський фундамент на все життя в дорослому віці. А причиною всього — не добре підібране подружжя. Винні батьки, а діти поносять на собі їхню вину.

Історія знає матріярхат і патріярхат як форми суспільного устрою й родинного ладу. Обидві ці форми означають панування одного первня чи то жіночого (при матріярхаті), чи чоловічого (при патріярхаті) на шкоду вільного виявлення творчих сил другого.

Відома річ, що в Московщині, де все панував патріярхат, жінка була рабинкою чоловіка в родині. Її жіночість, цебто особливість її психіки, була придушена, і вона не могла впливати на грубі й жорстокі прояви мужського нічим не стримуваного первня, не могла ушляхетнювати його силою свого благородного чуття. Це може бути одною з причин загально відомої жорстокости москалів, як національної риси їхнього характеру.

В історії нашої національної спільноти ми пережили і матріярхат і патріярхат. Обидві ці форми мали вплив на

формування національної психіки, яка вирисовується нам у формі синтези обидвох первнів. Така синтеза є вищою формою культури родинного життя, яка забезпечує вияв творчих можливостей кожного з них.

Одність у подружжі перш за все треба розуміти духово. «І будуть удвох, як одно тіло, — каже апостол. — Тайна ця велика, я ж кажу щодо Христа й Церкви.» Оці слова апостола вказують на те, що він мав на увазі якраз духову єдність подругів, які ту єдність взаємно творять, доповнюючи одно другого особливостями обдаровання своєї статі. А для цього потрібна синтеза цих первнів і свобода волевиявлення творчих змагань.

Отож не буде жадним пониженням жінки, коли вона, відповідно природним властивостям, обмежить свою роль в родині до ролі люблячої жінки й доброї матері дітям, ogrіваючи всіх теплом і ласкою свого благородного серця. Натомість слід ствердити, що посягання її на провідну роль в родині не оправдується її природою й є джерелом постійних суперечок, неприємностей і веде до анархії й нищення родини.

З усього сказаного видно, як важно подругам взаємно себе добре вивчити й перевірити і, нарешті, усвідомити свою роль й обов'язки у родинному житті.

41.2